

## Elektronikus szövegkiadások a könyvtárban\*

*Az elsőként nyilvántartott számítógépes szövegfeldolgozás, szöveganalízis egyben a számítógépes bölcsészet első eseménye is: Roberto Busa 1949-ben az IBM segítségével kéri az Aquinói Szent Tamás műveit felölelő korpusz konkordanciajegyzékének elkészítéséhez. A számítógépes filológia mindig meghatározó területe volt a számítógépes bölcsészetnek. Hazánkban a kilencvenes évek óta készülnek elektronikus kiadások, hálózatra optimalizált tudományos szövegkiadások, mégis alig olvashatunk róluk a szakirodalomban, s nehezen akadunk nyomukra bibliográfiákban, könyvtári katalógusokban. Az elemzés a tudományos elektronikus szövegkiadás fogalmát járja körül a rendelkezésre álló szakirodalmat áttekintve, majd e kiadástípus könyvtári integrációjával és jövőképével foglalkozik.*

Tárgyszavak: információszolgáltatás; vállalkozásfejlesztés; üzleti szolgáltatás

### 1 Az elektronikus szövegkiadás fogalma

#### 1.1 Elektronikus

Az elektronikus szövegkiadásnak több definíciója rendelkezésre áll a textológiai, filológiai szakirodalomban. Általános megfogalmazása szerint „Elektronikus szövegkiadás az, amely elektronikus eszköz igénybevételével készül (legyen az elektronikus vezérlésű nyomdagép, vagy a szövegek előállítására ma már széles körben használt személyi számítógép).” Az egyetemi kézikönyv médiumközpontú értelmezése szerint ennek két csoportja lehet: „1. hagyományos közegben megjelenő szövegkiadás; 2. elektronikus közegben megjelenő szövegkiadás.”<sup>1</sup>

Sokkal szűkebb értelmezést ad az MTA Textológiai Munkabizottsága által közreadott kiadási alapelvek, mely az elektronikus szövegkiadást a többi kiadástípus mellett szerepeltetve elsősorban tartalmilag próbálja meghatározni.

#### Meghatározás

Egy mű vagy egy életmű összes szövegforrását feltáró és teljességében rögzítő kiadás, amely lehetőséget teremt a változatok együttes olvasására, a közöttük való szabad átjárásra. (Ennek megfelelően nem tekintjük önálló kiadástípusnak a digitalizált kiadásokat: ezek a papírkidadásoktól csak a számítógépes adathordozóban különböznek, nem pedig szövegfelfogásokban.)<sup>2</sup>

A definíció egyszerre túlságosan korlátozó és általános megfogalmazású. Korlátozó, mert a meghatározás első része inkább az elektronikus *kritikai* kiadást definiálja, azzal az eltéréssel, hogy nem főszöveg létrehozását követeli meg, hanem a források rögzítését a teljesség igényével. Azonban, ahogy a papíralapú osztályozás esetében az *Alapelvek* is eljár, ugyanúgy beszélhetünk elektronikus *kritikai* kiadásról (főszöveggel), elektronikus *forrás*-kiadásról, elektronikus *genetikus* kiadásról és elektronikus *népszerű* kiadásról. A változatok együttes olvasása, a szabad átjárás továbbá nagyon általános megfogalmazás, s az *Alapelvekből* nem derül ki, milyen konkrét elvárásokat támaszt a munkabizottság, s azok a megjelenítésre vagy a szövegkódolásra vonatkoznak-e inkább.

Az angolszász szakirodalom *Digital Scholarly Edition* fogalma – melyre a *tudományos elektronikus kiadást* használok – elsősorban *Patrick Sahle* katalógusának bevezetőjén alapul.<sup>3</sup> A tudományos kiadás a történeti dokumentum kritikai reprezentációja – írja Sahle. Három kritériuma: 1) létező forrásokat, történeti dokumentumokat dolgoz fel; 2) forrást reprezentál és azt metaadatokkal látja el;

\* Jelen dolgozat előzménye az ELTE BTK KITI doktori iskolájában való áthallgatásom gyümölcse. Értékes észrevételeiért köszönettel tartozom a kurzust vezető Kiszl Péternek, valamint disszertációm témavezetőjének, Horváth Ivánnak.

3) szövegkritikai munkát végez a forrás reprezentálásakor. A kritériumok tehát elsősorban tartalmi jellegűek, s explicit módon nem említik a digitális definícióját, bár a második kritérium transzmediatizálás (közvetítés adatok által) és mediatisálás (megjelenítés médium által) felosztása a digitális médiumra is vonatkoztatható. A tudományos kiadások digitális volta azonban nemcsak ezt jelenti Sahle szerint, hanem paradigma-váltást is. Míg a hagyományos kiadásokban a szöveggondozó írta a szerkesztett szöveget, a digitális kiadásban az a források feldolgozási lépéseiből épül fel, a képi reprezentációtól az átíráson át a kritikai apparátusig. A források különféle reprezentációinak (és n. b. a szöveg különféle forrásainak) „elrejtésére” ezentúl nincs szükség, azok teljes terjedelmükben részei lehetnek a kiadásnak. E változásnak a következménye Sahle szerint a szerkesztés során a szöveg relativizálódása és multiplicitásának (összetettségének és többszörösségének) előtérbe helyeződése.<sup>4</sup>

A digitális szövegkiadás kifejezést rövid vita után hamar felváltotta az elektronikus szövegkiadás fogalma a magyar szakirodalomban,<sup>5</sup> s mára a számítógépes filológiai műhelyek számára ez vált elfogadottá. Az áttörést az elektronikus szövegkiadások történetében kétségkívül a hálózati szövegkiadások hozták el az információk elvben végtelen számú rögzíthetőségével és összekapcsolhatóságával, a folyamatos dinamizmussal és fejleszhetőséggel, a szabad és akár valós idejű hozzáféréssel, illetve az interaktivitással. A kilencvenes évek közepétől működő „Hálózati kritikai kiadássorozat” készítői ezt felismerve a világ elsőként készítették és publikálták a weben kritikai és forráskiadásokat.<sup>6</sup>

Az elektronikus szövegkiadás és a Digital Scholarly Edition fogalma azonban a kiadások sokfélesége miatt egyre jobban kitágul, s így kezdi elveszíteni jelentését. *Kenneth M. Price* áttekinti a tudományos elektronikus szövegekhez köthető fogalmakat (kiadás, projekt, adatbázis, archívum, tematikus kutatási gyűjtemény), s arra a végkövetkeztetésre jut, hogy nincs érvényben olyan kulcsfogalom, mely ezeket magába sűrítene. Reflektál *Peter Shillingsburg* 'knowledge site' (kb. 'tudásoldal') fogalmára is, de helyette a még misztikusabb *arsenal* kifejezést javasolja.<sup>7</sup>

Bár hasznosak azokat a törekvések, melyek egy szóba igyekeznek belesűriteni az elektronikusan létrehozott, kezelt és megjelenített tudományos szövegkiadások összességét, különféle realizációi

némileg ellentállnak ennek. Érdeemes a főbb típusokat elkülönítve azonosítani egyes jelenségeket. Tartalom szerint beszélhetünk például archívumról, adatbázisról (vagy adathalmazról), különféle szövegkiadásokról,<sup>8</sup> tematikus gyűjteményről. Fizikai tulajdonságok szerint a kiadás lehet hagyományos vagy elektronikus közegben megjelenő, utóbbi lehet hordozóhoz tapadó (pl. CD-ROM), vagy hálózati (pl. html+xml) tartalom.<sup>9</sup>

Mielőtt a tudományos elektronikus szövegkiadásokra vonatkozóan áttekinteném, a könyvtári környezetet hogyan reagál e speciális dokumentumtípusokra, még egy dolgot tisztázni kell: mi az a szövegkiadás, amelynek a könyvtárban a helye?

## 1.2 Szövegkiadás

### A kiadás és a szöveg határai

A hálózati szövegkiadások alapvető tulajdonsága az állandó változás. Ez megnehezíti dokumentumként való értelmezésüket, hiszen nem képeznek lezárt egységet. Leírásuk is problematikus, mert a rájuk való hivatkozásnak, bibliográfiai leírásnak is folyton változnia kell (pl. verziószám és dátum, közreműködők neve, URL). Könnyebb helyzetben van a katalogizáló a hordozóhoz tapadó elektronikus kiadásokkal, melyek a könyvhöz hasonló lezárttsággal rendelkeznek.

Mit nevezhetünk tehát kiadásnak az elektronikus közegben? A magában álló TEI XML fájl kiadás-e? A szakirodalom erősen megoszlik a tekintetben, a megjelenítés, felhasználás kritériuma-e a szövegkiadás *kiadás* voltának. Amennyiben elfogadjuk, hogy a magában álló XML fájl is lehet kiadás, mi húz határt kézirat és publikáció között? Ha pedig az XML fájl megjelenítése(i) által válik publikációvá, hol húzódnak a kiadás határai? E kérdések mind az eredeti problémára vezetnek vissza: a kiadást lezárt egészként képzeljük-e el (mint ami ki van adva). A problémára a digitális filológiai közösségben sem született még konszenzus.<sup>10</sup>

A hálózati kiadás változandóságát vizsgálva *Pierazzo* héraikleitoszi kiadásokról beszél *Sperberg-McQueen* hasonlata nyomán. „Változik, mert meg lehet változtatni” – fogalmaz *Pierazzo*.<sup>11</sup> Ez a dinamikusság sokak számára az instabilitást és a megbízhatatlanságot jelenti: a hálózati kiadás tartalma akár pillanatról pillanatra változhat, de nem állandók a létrehozók és üzemeltetők sem, s az elérés is gyakran módosul. A tudományosság egyik alapfeltétele, a visszakereshetőség látszik

sérülni. A tudományos elektronikus kiadások stabilitásának, vagy inkább statikusságának hiánya így nem csak a könyvtár szempontjából teremt szokatlan helyzetet a bevett gyakorlattal szemben, a szkeptikus hozzáállás, a bizalom hiánya a tudós közösségeknek is sajátja.<sup>12</sup>

Végül meg kell említeni, hogy a tudományos elektronikus szövegkiadás megjelenésével nemcsak az elektronikus és a kiadás fogalma kérdőjeleződött meg, de a szövegé is. A médiumváltással összefüggésben jelenik meg a szöveg pluralitásának felismerése,<sup>13</sup> vagy legalábbis láthatóvá tétele, a szöveg határainak megkérdőjelezése és a hipertextjelenség, valamint a szöveg mint hierarchikus felépítmény modellezhetősége is.<sup>14</sup>

### A kiadás komplexitása

A tudományos elektronikus kiadások fogalmi megragadását és egyúttal megőrzését is komplexitásuk és sokféleségük nehezíti. *Marylin Deegan* a hosszú távú megőrzés érdekében megtehető lépéseket számba véve a kiadás öt elemét különíti el. A digitális adat megőrzése egyrészt a bitek és byte-ok integritásának, másrészt az általuk reprezentált információk megőrzését jelenti. A kiadás öt komponenséből az adat, a metaadat és a linkek képezik annak magvát, a program és a megjelenítés ezekről elválasztandók. Súlyos problémaként hozza fel a halott linkeket, s kiemeli, hogy a hosszú távú biztonság érdekében a linkek a programtól elkülönítendők.<sup>15</sup>

A tudományos elektronikus kiadások gyakran archívumba, tematikus gyűjteménybe rendeződnek, vagy azzá fejlődnek, a három típus és funkcióinak meghatározása így gyakran összemosódik. A Beckett-archívum készítői például amellet érvelnek, hogy a rendelkezésre álló alkalmazások (egészen pontosan a CollateX nevű kollációs szoftver) bármely felhasználó számára lehetővé teszik az archívum anyagát szövegkiadásba rendezni, így e vélt határok lassan felbomlanak, s inkább helyezhetők el a különféle típusok egy skálán, mint dichotómiák mentén.<sup>16</sup>

A szövegkiadás és a szövegek adatbázisszerű feldolgozása közé mások élesebb határt húztak. *Vanhoutte* amellet érvel, hogy a kiadásnak az archívummal szemben ott van létjogosultsága, ahol speciális közönséget kíván létrehozója elérni egyedi rendezésével, megjelenítésével. Az archívum az ő felfogásában az elektronikus szövegkiadás alapját jelenti, mely a kódolt szövegek, fény-

képhasnások, metaadatok stb. összessége. A kiadás maga pedig az adott korpuszt és annak sajátosságait mutatja meg értelmező rendezésben és kommentárokkal ellátva.<sup>17</sup> Még élesebben fogalmaz *Peter Robinson*, aki szerint a szövegkiadás és az archívum közé egyenlőségjelet tenni alapvető tévedés. Az archívum nélküli a gondozott szövegre vonatkozó érvkészetet, a filológiai munka narratív kifejtését, így önmagában sem a filológusok, sem az egyszerű olvasók igényeit nem alkalmas kielégíteni.<sup>18</sup>

## 2 Tudományos elektronikus kiadások és a könyvtár

Az elektronikus szövegkiadások hosszú távú megőrzése és fenntarthatósága szempontjából elkerülhetetlennek tűnik azok könyvtári integrációja, ezt azonban egyelőre – a ritka kivételektől eltekintve – sem a létrehozók, sem a megőrzők nem tartják annyira áhítotttnak. A létrehozók fő szempontjai az adat birtoklása és egyedüli szolgáltatása, valamint az a félelem, hogy a kiadás a könyvtári rendszerekbe kerüléssel veszít a speciális jellegéből, összetettségéből. A megőrző általában sem technika- ilag, sem elméletileg nincs felkészülve a komplex és dinamikus objektumok kezelésére. Közös problémájuk a hálózati kiadások nyitott jellege, mely a hagyományos dokumentumfogalommal szembe- megy. A kiadás határai sem tisztázottak: a rögzített szöveg és megjelenítései együttesen vagy külön- külön képezik az archiválendő egységet?

A tény, hogy a hálózati szövegkiadások jellemzően nem tartoznak a könyvtár gyűjtőkörébe, a már említett szerzői jogi, dokumentumkezelési és technikai sajátosságokon túl azért is lehet, mert ezeket a könyvtár (egyre több e-könyvhöz, e-folyóirathoz hasonlóan) távoli hozzáférésű dokumentumokként kezeli. A létrehozók szakértelme azonban a szövegértelmezés, szöveggondozás és publikálás folyamataira terjed ki, így természetesnek tűnik, hogy a megőrzés tekintetében a könyvtárhoz fordulnak. Bár sok esetben sehova nem fordulnak: a projekt (és a finanszírozás) lezárultával lassú pusztulásnak indul szellemi termékük a technikai elévülés miatt, vagy pillanatok alatt megszűnik, ha a megőrzési példányokra sem fordítottak kellő figyelmet.

Némely hazai gyűjtemény már foglalkozik elektronikus szövegkiadások megőrzésével, ha a könyvtári rendszerekbe csak részben integráltan is. A *Petőfi Irodalmi Múzeum* Digiphil projektje egyszerre folytat létrehozó és megőrző tevékenységet.

Magas színvonalú kritikai kiadásai honlapjukon elérhetőek, olvashatók, a kódolt szövegeket repozitóriumukban tárolják (bár e források sajnos nem hozzáférhetőek), s a TEI Headerben rögzített metaadataik egy részét az Europeana számára is átadják DM2E szabvány szerint készült RDF-ekben.<sup>19</sup> A kiadások közös keresőjében teljes szöveges és metaadatokra irányuló kereséseket is folytathatunk: noha utóbbi kissé nehézkes nagyobb mennyiségű adat esetén, mivel jelenleg csak facettált kereső áll rendelkezésre.

A kutatói és könyvtárosi együttműködésre jó példa a *Debreceni Egyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoportjának* digitalizálói és elektronikus szövegkiadási tevékenysége. *Debreczeni Attila*, a munkacsoport vezetője 2014-es publikációjában említi, hogy a megőrzés és a fenntarthatóság szempontjait hogyan érvényesítették már a kiadások előkészítő munkálatai során is.<sup>20</sup> A textológiai projekt TEI-szabvány szerint készült elektronikus szövegkiadásokat is magába foglal. A TEI XML használatáról azonban csak a központi honlap tájékoztat,<sup>21</sup> az egyes elektronikus szövegkiadások kivétel nélkül mellőzik a technikai jellegű dokumentációt. A forrásfájlokat, a kiadások során használt sémákat, dokumentumtípus-definíciókat sem teszik közzé annak ellenére, hogy ennek szükségességét a Textológiai Munkabizottság alapelvei is hangsúlyozzák.<sup>22</sup> A szövegeken túl a munkacsoport egy közös keresőt is közzétett, itt a kiadásokban előforduló személynevekre, bibliográfiai bejegyzésekre, rövidítésekre és szómagyarázatokra kereshetünk rá.<sup>23</sup>

A gyűjteményi közegben, vagy annak közreműködésével keletkezett elektronikus szövegkiadások esetében tehát azt láthatjuk, hogy komplexebb rendszerekben gondolkodnak, s e tekintetben inkább a fent említett archívumokhoz, tudásbázis jellegű szolgáltatásokhoz hasonlóak. Az a tény azonban szembetűnő, hogy ezek akármilyen összetettek is, a könyvtári rendszerektől elszeparálódva, szigetekként működnek a gyűjtemények életében, s integráció nyomát a katalógusban nem látni. Mind a PIM OPAC mind a DEENK WebPac felől közelítve az említett tételek teljességgel hiányoznak, tehát az egyes szövegkiadásoknak, melyek egy összetett szolgáltatást alkotnak, nincs katalógikus feldolgozása annak ellenére, hogy a metaadatok elméletileg könnyen kinyerhetőek lennének a TEI Headerből.

A nagy múltra visszatekintő, s kétségtelenül az ország egyik legkeresettebb elektronikus szöveg-

szolgáltatásaként elkönnyelhető *Digitális Irodalmi Akadémia* szintén ebben a cipőben jár: jelen pillanatban a PIM JaDoX tételek nincsenek összekapcsolva a PIM OPAC-kal. Az OPAC felől a felhasználó legnagyobb vesztesége, hogy nem talál rá az online elérhető tartalmakra, a JaDoX felől pedig az, hogy összetett keresésre csak korlátozottan van lehetőség, illetve a metaadatok csak a szöveg melletti keretben jelennek meg, a keresőben nem. A PIM három online szolgáltatása, a múzeumi gyűjtemény katalógusa és két szövegszolgáltatása tehát három különböző, egymástól jelen pillanatban független platformon keresztül érhető el.

Repozitórium és katalógus összekapcsolására jó példa az *ELTE Egyetemi Könyvtára* által néhány éve indított *ELTE Digitális Intézményi Tudástár* (EDIT), mely összekapcsolódik az OPAC rendszerrel. Az OPAC-ban keresve megtaláljuk az online digitális tartalmak hozzáférési útvonalát, a DSpace repozitórium tartalmait böngészve pedig elérjük a tételek részletes OPAC-leírását is. A repozitórium gyűjteményeiben való összetettebb keresésekre így a feladatra megfelelőbb OPAC-ot használhatjuk.

## 2.1 Könyvtári feldolgozás

Marylin Deegan idézett tanulmánya már a TEI első kézikönyvében foglalkozik a kiadások gyűjtéséhez és gyűjthetőségéhez szükséges feltételekkel. A TEI Consortium honlapján közli a bejelentett, illetve általuk ismert TEI XML alapú kiadásokat. A tudományos elektronikus szövegkiadások első átfogó katalógusa Patrick Sahle munkája 2008-ból. Bár pontosabb lenne rá az annotált bibliográfia kifejezés, hiszen cím, tudományterület, forrástípus, nyelv és korszak szerint ugyan rendezni tudjuk a feldolgozott anyagot, a hivatkozás elemeinek különválasztására Sahle nem vállalkozott, így a leírások nem teljesen következetesek, s nehezen elemezhetőek. Mindazonáltal hatalmas munkával előállított, mára összesen 408 tétéles (mert folyamatosan bővülő) és multidiszciplináris listáról van szó, amely kétségkívül a mai napig egyedülálló forrása a tudományos elektronikus szövegkiadásoknak – illetve elsősorban a nyugat-európai és észak-amerikai anyagnak (magyar nyelvű tétel például egy sem szerepel).<sup>24</sup>

Sahle munkájának újragondolása *Greta Franzini* szintén nemzetközi szintű katalógusa, amely korszerű technikai megoldásokkal teszi hasznosíthatóvá az adatokat.<sup>25</sup> Vállalkozása Sahle munkájához képest még hatalmasabbnak tűnik, mivel az

elmúlt közel egy évtizedben jelentősen megszaporodtak a tudományos elektronikus szövegkiadások, továbbá számos egyetemi és könyvtári kötődésű kutatócsoport készít szövegalapú tudásbázist. Fontos lépése Franzininek, hogy közösségivé teszi a katalógusépítést, gyűjtését a GitHub-on is közzétette, így bárki közreműködhet annak bővítésében. Ennek köszönhetően már egy magyarországi projekttel<sup>26</sup> is találkozhatunk az egyelőre 222 tételes, folyamatosan bővülő listában. A projektet ismertető legutóbbi tanulmányban 325 tervezett feldolgozandó tétel szerepel, tehát a katalógus még ilyen tekintetben sem teljes.<sup>27</sup>

Bár világos, hogy a katalógus létrehozásának mozgatói között a megőrzés szándékát is ott tudhatjuk, elsődleges célként a munkacsoport nem ezt jelöli meg. A készítőink inkább előre, mint visszafelé tekintenek, s a fő hasznát az elektronikus kiadások követendő gyakorlatának megrajzolásában látják.<sup>28</sup> Az adatok könyvtári környezetbe, metaadatszabványba való átültetését egyelőre nem említi a munkacsoport, a katalógus nagy előnye azonban, hogy fix mezőkkel (összesen 48-cal) dolgozik, így egy esetleges konverzió nem okozhat akkora gondot. Az alkalmazott szempontrendszer igen sokrétű, az alapvető bibliográfiai adatokon túl nagy hangsúlyt fektetnek a technikai kivitelezésre, a feldolgozott források feltárására, a részt vevő intézmények feltüntetésére – még a projekt megvalósítási költségét is regisztrálják (ahol tehetik).

Fontos kiemelni, hogy a TEI nem csak a szövegen belüli metaadatokkal foglalkozik, hiszen az igen kidolgozott TEI Header a dokumentum szintjén képes rendkívül részletes leírást adni. A TEI könyvtárosok számára készített kézikönyve kísérletet tesz a TEI Header–MARC21 konverzióra is, ám a TEI Header részletessége és rétegzettsége (feldolgozott forrás és adott kiadás leírása) a közölt táblázat alapján nehezen fér el egy MARC rekordban.<sup>29</sup>

A TEI szabvány szerint kódolt szöveg metaadatainak könyvtári katalógusba való integrálása tehát alapvetően a Header konverziójával lenne megoldható. A TEI még egy megoldást kínál: az XML fájlban belül egy tetszőleges metaadatszabvány szerinti leírás integrálását teszi lehetővé a <xenData> elem.

### **Könyvtári katalógusokban feldolgozott elektronikus szövegkiadások**

A könyvtári metaadatszabványok ugyan lépést tartanak az elektronikus dokumentumleírás igényeivel, a hagyományos (statikus vagy zárt) dokumentumfogalomra alapozó rendszerekben olykor nehézséget okoz a feldolgozás. A MARC szabványokban például az elektronikus, s kivált a webes dokumentumok tulajdonságait rögzítő mezők fokozatosan épültek be a rendszer különböző pontjaiba. A leírás módja így széttagozott, redundánsnak hat; ilyen az elektronikus dokumentum fizikai jellemzőinek megadása is, mely öt különböző mezőben lehetséges (007/00=c, 245, 256, 347, 856). Az utóbbi évtizedek gráfolapú, entitások kapcsolataira nagyobb hangsúlyt fektető metaadat modelljei (Qualified DC, RDA, BIBFRAME) alkalmasabbnak látszanak e dokumentumtípusok leírására.

A MOKKA adatbázisában keresve az általam ismert magyar nyelvű vagy vonatkozású tudományos elektronikus kiadások közül hatot találtam meg, a következőkben ezeket elemzem. Általánosságban elmondható, hogy gondot okoz a rekordokban a kiadási dátum és verzió meghatározása, a közreműködők besorolása, a hozzáférési útvonal frissítése – a formátum megadása pedig internetes kiadványoknál általában hiányzik.

Az alábbi tételeken túl megemlítendő még, hogy a DigiPhil elektronikus szövegkiadásainak van könyvtári leírása: az Europeana adatmodellje szerint. Ez jelenleg csak az Europeana katalógusában férhető hozzá. A Debreceni Textológiai Munkacsoport bár szoros együttműködésben van a könyvtárral, kiadásai a DEENK katalógusában sem szerepelnek.

- i. Kosztolányi Dezső: Édes Anna (DEENK, 2010)<sup>30</sup>  
A megjelenési évhez a leírás 2001-et tünteti fel, holott a kiadás már a címlapon a 2001–2004-et jelöli meg. A létrehozók nem verziózták a megjelenéseket, az első kiadás és az utolsó verzió közötti intervallumot adták meg.<sup>31</sup>
- ii. József Attila minden tanulmánya és cikke (DEENK, 2010)<sup>32</sup>  
A link hibás, helyesen:  
<http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/>.  
A kiadásra vonatkozó 250 \$a mezőben 2.0 ver-

zió szerepel (mely 2001-es), míg a 260 \$c mező 1999-et adja megjelenési évként (mely az 1.0 verzió megjelenési dátuma). Mivel egy hálózati kritikai kiadás verziói se több egységből álló dokumentumnak, se időszaki kiadványnak nem minősíthetők, így nem elegendő, sőt félrevezető az első megjelenési dátum feltüntetése.

- iii. Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás (DEENK, 2004)<sup>33</sup>

A rekord 1998-as megjelenési dátumot jegyez, de a verziószámot nem tünteti fel.

A 856 \$u mezőben tárolt URL azonban már a kiadás következő verziójára visz, az 1998-as verzió online már nem elérhető. Sajnos a honlapon magán is félrevezető, hogy nem mindenhol írták át a publikált verzió számát vagy dátumát, így nem nehéz ebben tévedni. A Névjegy menüpontban azonban részletezve van: 1998, ver. 1.0; 1999, ver. 1.1; 2002, ver. 2.0.<sup>34</sup>

- iv. Effectus Amoris (DEENK, 2004)<sup>35</sup>

A 250 \$a mező a kiadást a következőképpen azonosítja: *Digitális kritikai kiadás*, noha a kiadás magát hálózati kritikai kiadasként nevezi meg. Apró eltérés ez, mégis kérdéseket vet fel, ha már a dokumentumtípusnál elektronikus dokumentumot adott meg a feldolgozó, a kiadás mezőjébe miért kerül ez a megnevezés.<sup>36</sup>

- v. Rimay János ifjúkori versgyűjteménye (OSZK, 2014; SZTE 2016)

Az OSZK rekordja<sup>37</sup> nem a hálózati kiadást, hanem a kiadás könyvszerű (PDF) kimenetét írja le. 2007-ben a hálózati kiadás<sup>38</sup> forrásait felhasználva két verzió is elkészült, az egyik a BIÖP és Bibliopolisz által közösen kiadott PDF formátumú kiadvány, a másik a Tankönyvtáron elérhető HTML formátumú honlap.<sup>39</sup> A részletesen leírt PDF kiadás megelőző és párhuzamos kiadásaira a rekordban nem történik hivatkozás (pl. 580-as mezőben).

A Tankönyvtáron letölthető továbbá a kiadás DOCX formátuma, illetve ZIP csomagban a szöveg DocBook XML kódolása, a metaadatok és a PNG formátumú képek.

A Tankönyvtáron elérhető verziót az SZTE 2016-os rekordja dolgozza fel.<sup>40</sup> Itt értelemszerűen a honlapon megjelenített HTML verzióra gondolt a rekord elkészítője, formátumot, formátumokat azonban a leírás nem tartalmaz (a 256 \$a tartalma: Könyv). A 856 \$u a kiadás nyitólapjára utaló URL-t tartalmazza.

A Tankönyvtár oldaláról letölthető ZIP-ben található MARC és DC szabványú leírás tartalmazza a kiadás metaadatait (rimay-janos-ifjukori/meta/dc.xml és marc.xml fájlok). A szövegtípust, formátumot a DC leírás rögzíti:

```
<dc:type>Text, image</dc:type><dc:format>text/xml</dc:format>
```

Az URI-t valamilyen oknál fogva a DC leírás nem tartalmazza, a MARC pedig olyan URL-t ad meg, amely már nem hozzáférhető (403-as hibakód). További nehézségeket okoz a leírásból a szerkesztők, közreműködők felfejtése, mert mind a kiadás DC és MARC szabvány szerint megfogalmazott leírása, mind a szöveget tartalmazó Docbook XML fájl fejléce (<bookinfo>) másképpen tartalmazza ezen információkat. Ez az eltérés az OSZK és az SZTE által közreadott rekordokon is rajtahagyta nyomát.

- vi. Fanchali Jób-kódex (OSZK, 2014; SZTE 2016)

A kódex forráskiadásával ugyanaz a helyzet, mint a fent ismertetett Rimay-kiadással: az OSZK rekordja<sup>41</sup> egy a forrásból generált PDF formátumot rögzít, ugyanakkor a 250 \$a-ban online forráskiadást ír, a 856 \$u-ban pedig az OSZK DK-ra utaló link szerepel csak, a valódi online kiadás lelőhelye nem szerepel a rekordban. Az SZTE rekordja<sup>42</sup> a Tankönyvtáras hozzáférést adja meg, 256 \$a tartalma itt is Könyv, a HTML verzióról csak az URL-ből következtethetünk (ezen kívül az oldalon letölthető még: epub, zip, docx, pdf). A 260-as mező csak a Mezurat tünteti fel kiadóként (CHER és Bibliopolisz elmarad), kiadási évet pontosan nem tud megadni.

## 2.2 A szövegkiadások megőrzése és szolgáltatása

Míg a nyomtatott és a hordozóhoz tapadó elektronikus kiadványok szolgáltatása a példányokon keresztül realizálódik, a hálózati hozzáférés esetében a fizikai megőrzés, s a tulajdonképpeni szolgáltatás a létrehozónál, kiadónál megreked. A könyvtár tevékenysége e forgatókönyv szerint a virtuális gyűjtésre és a feldolgozásra korlátozódik, de mint láthattuk, az elektronikus szövegkiadások esetében ez csak szűk körben érvényesült. A hálózati szövegkiadások létrehozói azonban nem lehetnek egyúttal kiadók és könyvtárak is, meg kell tehát találniuk azt a közeget, mely szakértelmet biztosít a számukra.

### Az egységesítés felé

Az elektronikus szövegkiadásokat létrehozó közösség mintha két pártra szakadt volna a tekintetben, hogy a fenntarthatóság, a hosszú távú megőrzés szempontjából a TEI szabvány alkalmazásán túl van-e szükség egyéb szabványok, ajánlások követésére. A következőkben e szakmai diskurzus mentén ismertetem, miképpen feszül egymásnak az adatközpontú és a hagyományos, vizuális szempontokat is érvényesítő szemlélet.

A sokféleség, s az ebből adódó széttöredezettég egyik oka, hogy a TEI alapvetően nem határoz meg megjelenítési, felhasználási eszközöket és megoldásokat, csak a szöveg jelentésének, struktúrájának kódolásával foglalkozik, s abban is igen nagy szabadságot ad a szövegrögzítőknek. A konzorcium annyiban igyekszik segíteni a készítőket a megjelenítésben, hogy közrebocsát XSL stíluslapokat, melyek a TEI XML-t transzformálják HTML, LaTeX vagy XSL:FO dokumentumokká, illetve fórumot biztosít, hogy ilyeneket a készítők a közösséggel megosszanak.<sup>43</sup>

*Turska, Cummings* és *Rahtz* a tudományos szövegkiadások szabályozásával foglalkozó cikkében amellet érvel, hogy konszenzus a megjelenítésre, szolgáltatásra vonatkozóan nem érhető el a szövegek, a tudományos feldolgozás sokfélesége és egyéb emberi tényezők miatt.<sup>44</sup> 2014 ősze óta munkacsoportjuk azzal foglalkozik, hogy hogyan lehetne leegyszerűsíteni a kódolási és megjelenítési folyamatot, s egyúttal támogatni a kiadásban explicit hozzáadandó tudás, a kutatási eredmények hosszú távú megőrzését. A TEI Simple lényege, hogy az eredendően TEI sémát és dokumentációt tároló TEI ODD (One Document Does it all)<sup>45</sup> tartalmazza a megjelenítési minimumokat is, például: „ez egy jegyzet”, „csak ez a rész jelenjen meg”, „hogyan formázz XY egységet”. A feldolgozási modell megfogalmazásához alapvetően a TEI elemkészlet ismerete szükséges, ahhoz csupán néhány új elemet vezettek be.<sup>46</sup>

A kiadás megőrzésének két forgatókönyve képzelhető el: az egyik csak a forrásfájlokra, a másik a kiadás egészére (forrásfájlok, megjelenítő szoftver, informatikai környezet stb.) terjed ki. Az utóbbi esetben mindenképpen szükség van konszenzusra a kiadások létrehozására vonatkozóan a TEI szabványon túl is. Itt elsősorban nem szakmai, hanem technikai jellegű egyezségekre kell gondolni, bár a technikai és a szakmai kritériumok olykor nehezen szétválaszthatók.

*Horváth Iván* 2010-es cikkében számol be arról, hogy az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködésben olyan „házi ajánlás” készül az elektronikus kritikai szövegkiadásokhoz, mely a létrehozókat az egyformaságra szorítja, így könnyítve a könyvtári megőrzést. Az ajánlást nem, csak annak egyik előzményét ismerjük meg a dolgozattól, melyet *Fuchs Anna* közreműködésével készítették el. Ez a szöveg, illetve a *másolás* fogalmát, a szövegtörténeti rétegeket (fő- és alváltozatok) definiálja, majd a szövegmódosulás típusait osztályozza, s tesz javaslatot a jelenségek rögzítésének formalizálására. Bár a tanulmány említi, hogy a TEI szabványt alkalmazzák, a részletekbe menő osztályozás nem tartalmaz konkrét elemekre való hivatkozást, tehát házi ajánlását nem köti össze a TEI ajánlásával. Ez adódhat „házi” jellegéből, az absztrakció magas fokából és abból is, hogy az ajánlás alapvetően szakmai és nem technikai szempontokat követ. A dolgozat a továbbiakban is elméleti síkon marad: a hosszú távú megőrzés kulcsát a megőrzési példányszám radikális növelésében és a tematikusan rendezett tartalomszolgáltatásokban (*narratívák*) látja.<sup>47</sup>

*Zundert* és *Boot* tanulmánya fordulatot sürget az elektronikus szövegkiadások megőrzésében és szolgáltatásában, ám nem ajánlások megfogalmazásában látja a megoldást. A sokszor projektenként egyedi szoftveres megoldásokat véleményük szerint a szöveg kódolására, a kódolt korpusz feldolgozására és megjelenítésére kifejlesztett közös platformok, szolgáltatások váltanák fel. Fontos kiemelni, hogy e felhőalapú megoldásokat a szerzők alapvetően könyvtári szolgáltatásokként képezik el.<sup>48</sup>

A TEI XML szövegmódolás alapelve, mely szétválasztja az adatot annak megjelenítésétől, azt is magával vonta, hogy a kiadói, szerkesztői szándékok csak részint jelennek meg a kódolt szövegben magában: a megjelenítés további információkat hordoz. Ezért is érezhetik egyoldalúnak a létrehozók azt az archiválói tevékenységet, mely csak a kódolt szövegekre van tekintettel, s a megjelenítésükre már nem. A grafikus felhasználói felületek létrehozása azonban e komplex adatstruktúrával rendelkező szövegkiadások esetében időigényes, költséges feladat lehet, nem minden szerkesztő, sajtó alá rendező kiváltsága. Az egyéni fejlesztések magukba záródó projekteket eredményeznek, nem kihasználva a hálózatos közeg kínálta lehetőségeket. Ezekre a problémákra kínálhatnak megoldást a megjelenítésre vonatkozó egyezmények, valamint a kutatók széles körében használható

eszköztár kialakítása és a munkafolyamatok (a szövegkritikától a kódoláson át a publikálásig) újraosztása.<sup>49</sup>

### **Könyvtári ajánlások**

Ha kifejezetten a tudományos elektronikus kiadások kezelésére vonatkozó ajánlásokat a könyvtárak nem is fogalmaztak meg, az eleve digitális objektumokra, az elektronikus kiadványokra vonatkozó jelentések, ajánlások segíthetnek a feladatok megfogalmazásában. *Ricky Erway*, az OCLC munkatársának jelentései az eleve digitális (*born digital*) dokumentumok definiálásával, típusaival, kezelésével foglalkoznak.<sup>50</sup> Definíciója szerint eleve digitális források azok, „melyeket digitális formában hoznak létre és kezelnek”. A szerző összefoglalja az eleve digitális dokumentumok kezelésének, feldolgozásának legfontosabb szempontjait is: verziók, magánélet (törölt fájlok visszaállítása), jogok (publikáció vs. kézirat), licenc, hozzáférés, felelősség (megőrzés folyamatossága), felhasználók.<sup>51</sup>

A *Council on Library and Information Resources* (CLIR) kézikönyve a digitálisan létrehozott dokumentumok útját vizsgálja, s javaslatokat fogalmaz meg létrehozásuktól repozitóriumba való elhelyezésükig és hozzáférhetővé tételükig. A kézikönyv az átadó, vagy adományozó (donor), a szerzeményezés, a kereskedő (dealer), a repozitórium és a technikai szakember alapfogalmai mentén definiálja ezeket a folyamatokat, s fogalmaz meg ajánlásokat velük kapcsolatban.<sup>52</sup> Hasonló átfogó igényű kézikönyvet tett hozzáférhetővé többek között a *Digital Preservation Coalition*, s a munkafolyamatokra vonatkozó gyakorlati tanácsokat ad a már említett OCLC jelentések egyike is.<sup>53</sup>

Hazánkban az eleve digitális dokumentumok könyvtárba kerülését jelenleg a 60/1998-as kötelempéldányra vonatkozó kormányrendelet szabályozza, mely elektronikus dokumentum esetében előírja, hogy a sajtótermékek előállítói azt beszállítani kötelesek.<sup>54</sup> Mivel nem különböztet meg hordozóhoz tapadó és hálózati hozzáférésű elektronikus dokumentumot, mindkettőre érvényesnek kell tekintenünk a rendelkezést. Megkülönböztet azonban nyomtatott és elektronikus verziót, s az utóbbi beszállítását szintén előírja.

Az elektronikus dokumentumot a következőképpen definiálja a rendelet: „a csak számítógéppel olvasható (mágneslemezen, CD-ROM-on vagy egyéb digitális formában megjelenő) dokumentum, bele-

értve azt a szoftvert is, amely az elektronikus dokumentum része, illetve annak használatához szükséges”. A szoftveres megkötés jogos ugyan, kivált ha saját fejlesztésről van szó, de az általánosság e fokán meglehetősen zavart keltő. Megelégszik-e a PDF exporttal, s ha igen, milyen típusúval? S hogyan értelmezzük a 3§ 4. bekezdést: „Kötelempéldányokat kell szolgáltatni a sajtótermékek minden kiadási és előállítási változatából (beleértve az elektronikus változatot is)”. Sajtótermék a rendelet megfogalmazásában az, amelyet nyilvánosságra szántak: az előállítási változat vajon mit jelenthet ennek fényében? A hálózaton publikált elektronikus verziót, vagy a nyomdai kilövést, esetleg az azt megelőző dokumentumokat, formátumokat, melyeket egyáltalán nem szántak nyilvánosságra? Az sem egyértelmű a rendelet szövege alapján, hogy a szöveges típusú, s kivált a nem hordozóhoz tapadó elektronikus dokumentumokat hova kell beszállítani, hiszen az 5 § erre nem tér ki (ha csak azt nem feltételezzük, hogy mindegyik esetben hat példányt kell az OSZK számára eljuttatni). A közel két évtizede érvénybe lépett rendelkezés mára sok kérdést vet fel. Az új kötelempéldány-rendelet megfogalmazása feltehetőleg folyamatban van – erről szóló dokumentációról, szakmai fórumról azonban sajnos nincs tudomásom.

### **3 Múlt és jövő**

A tudományos elektronikus szövegkiadások fogalmi és fizikai megragadhatóságát egyrészt a médium sajátosságai, másrészt a meghatározóvá vált szövegrögzítési szabvány alapelvei teszik bonyolulttá. A szöveg jelentésének, struktúrájának és megjelenítésének szétválasztásával a TEI az elektronikus, s azon belül is a mára lényegében egyeduralkodóvá vált hálózatos közeg jellemzőire igyekezett reagálni. Ilyenek többek között a nagy mennyiségű adattárolás és feldolgozás lehetősége, az eszköz- és operációs rendszerfüggő megjelenítés, az elvben végtelen bővíthetőség, a dinamizmus vagy az interaktivitás. A szétválasztás célja, hogy a folyamatosan változó környezet ne legyen hatással a szövegrögzítés módjára és tartalmára, a rögzített és publikált szöveg pedig ne veszítsen információ-tartalmából. Ezáltal megőrzi a benne explicite jelen lévő szakértői tudást a szövegmegállapítástól az értelmező jegyzetekig.

A kiadások e kettős természete azonban egyúttal számos kérdést vetett fel hagyományos könyveszeti, könyvtártudományi fogalmainkkal kapcsolatban. Mit nevezhetünk kiadásnak, hogyan ragadha-

tó meg dokumentumként egy elektronikus kiadás, hiszen gyakran nem lezárt egységet képez, s bármely tulajdonsága módosulhat (pl. szerző, cím, verzió, megjelenési dátum, tartalom, elérési útvonal). Mikor állíthatjuk róla hogy kiadás, tehát publikáció, s nem kézirat többé? Azt tekintjük-e publikációnak, melyet a létrehozó (s egyben kiadó) publikációként határoz meg? De mit jelent a publikáció, a nyilvánossá tétel fogalma a hálózaton, mikor a lehetősége elvben mindenki számára adott, s élünk is vele nap mint nap?

Hogy e filozofikus kérdések foglalkoztassanak minket, egészen addig nem szükségszerű, míg megőrizni nem kívánjuk ezeket a forrásokat. Annak megvalósításához azonban, hogy e kiadások és az a tudás, mely felhalmozódik bennük, hosszú távon is hozzáférhető és hivatkozható legyenek, az alapfogalmak újragondolása és meghatározása nélkülözhetetlen. A tudományos elektronikus kiadások esetében a definiálás, feldolgozás és megőrzés problémájával ez idáig szinte kizárólag maguk a létrehozó közösségek foglalkoztak. A definíciókat illetően konszenzus nem jött létre, van azonban példa kutatói és könyvtári együttműködésre. A feldolgozás terén a legújabb kezdeményezés a Greta Franzini vezetésével készülő katalógus, mely e speciális kiadásokat gyűjti össze.

A kiadás körvonalainak meghatározását az is nehezíti, hogy a létrehozó közösségek egy része adatközpontúan, más része a vizuális elemekkel együttesen határozza meg a tudományos elektronikus szövegkiadást. Az adatközpontú megközelítés szerint a TEI XML fájlnak kell tartalmaznia minden fontos információt, a gondozott szöveget, magyarázatokat, kritikai jegyzeteket stb., a megjelenítés másodlagos, s nem kell feltétlen a megőrzés tárgyát képeznie. Itt tehát az archiválás könnyebb esete áll fenn: a forrásokat kell csak valamilyen verziókövetéssel tárolni. A hagyományos megközelítés szerint a kiadás lényeges alkotóeleme a rögzített információk elrendezése, tehát a forrás megjelenítése is jelentéssel bír, s mint ilyen, megőrzés tárgyát kell képezze.

A hagyományos megközelítést támogatják voltaképpen azon elektronikus kiadások is, melyek csak a kódolt szövegek megjelenítését helyezik szolgáltatásba. Nem teszik ellenben közzé a kódolt szövegeket, a kódolásra vonatkozó dokumentációt az egyre inkább teret nyerő nyílt forráskódú kezdeményezések, s voltaképpen a TEI szellemének, alapelveinek ellenére. E zártság mögött elsősorban a szerzői és tartalomszolgáltatói jogok érvé-

nyesítése rejlik, de a tudományosság egyik fő kritériumának, a visszakereshetőségnek, változatlan-ságnak megvalósítási szándékára is visszavezethető. Ez a zártság azonban egyúttal a rövid élet biztos receptje, kivált megőrző intézmény nélkül.

A meglévő, tartalmában, struktúrájában, kódolásában (a TEI szabvány csak az utóbbi évtizedben vált meghatározóvá) és szoftveres környezetében eltérő kiadások megőrzése hatalmas feladatnak bizonyul. Kutatóhelyek is csak elvétve vállalkoztak rá, könyvtárról pedig nincs tudomásom.<sup>55</sup> A kutatóhelyek közül a *King's Digital Lab*-et említeném, mely egyebek mellett az egyetemen készült közel kilencven elektronikus kiadás megőrzésével foglalkozik. Tanulságos, hogy egységes archiválási rendszert vagy szabályzatot nem hoztak létre a projekt számára: némely kiadást igyekeznek fenntartani és korszerűsítve online szolgáltatni, némelyek virtuális gépeken futnak, másokban a frontendet eltávolítják, s csak a kódolt szöveget archiválják.<sup>56</sup>

A szövegkiadások nyitottságát, széles körű hozzáférhetőségét, adatainak megbízhatóságát és hivatkozhatóságát a szemantikus webtechnológiák alkalmazása (pl. névterek, ontológiák használata) biztosíthatja. A kiadások készítőinek érdemes abból kiindulnia, hogy mind a Headerben (pl. katalógizáláshoz), mind a Bodyban (pl. névtérépítéshez) rögzített adatokhoz hozzáférést kell biztosítani a jelenlegi és jövőbeli rendszerekkel, leíró nyelvekkel való kompatibilitás érdekében.<sup>57</sup>

A tudományos elektronikus kiadások megőrzésének és fenntarthatóságának problémája nemcsak e műfaj múltja, hanem jövője miatt is sürgősen megoldásra vár. Az elmúlt évtizedekben létrejött kiadások esetében a legfontosabb, hogy az a tudományos teljesítmény, amit magukba sűrítettek, ne semmisüljön meg. A jövőben keletkező és megújuló kiadások létrehozóinak feladata a hosszú távú megőrzés szem előtt tartásával a szabványok és ajánlások megfogalmazása, közös eszközök, platformok fejlesztése. A fenntarthatóságnak a felhasználói igények kielégítésében is meg kell nyilvánulnia, például a tudományos kritériumoknak (megbízhatóság, hivatkozhatóság, visszakereshetőség) való megfelelésben vagy a felhasználóbarát megoldásokban (olvasóbarát és kritikai szöveg, könnyű kezelhetőség, eszközre optimalizálás). A szövegkiadás munkafolyamatainak újraelosztása pedig hozzásegíthet ahhoz, hogy a filológus, a kiadó és a könyvtár is a megfelelő szakmai színvonalat nyújtsa.

## Irodalom és jegyzetek

- <sup>1</sup> PARÁDI Andrea, 13. fejezet: Internetes kritikai kiadás = A magyar irodalom filológiája, Digitális Tankönyvtár–Gépeskönyv, 2005. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-irodalom/ch13.html> 2017. 03. 10. Vö. HORVÁTH Iván, Egy műfaj halála. Filológia és digitális barbárság konferencia előadásának írott változata, Budapest, ELTE BTK BIÖP, 2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/hi.htm> 2017. 03. 10. Különösen a 3.6 Az ún. digitális kiadás c. fejezet.
- <sup>2</sup> Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához, MTA Textológiai Munkabizottság, 2004. <http://textologia.iti.mta.hu/alapelvek.pdf> 2017. 03. 10.; KECSKEMÉTI Gábor, A textológiai munka egyes problémáiról: Az új textológiai alapelvek közrebocsátásakor = Irodalomtörténet, 2004, 317–327. <http://epa.oszk.hu/02500/02518/00305/pdf> 2017. 03. 10.
- <sup>3</sup> Patrick SAHLE, About a Catalog of Digital Scholarly Editions, v 3.0, 2008. <http://www.digitale-edition.de/vlet-about.html> 2017. 03. 10. A definíciónak legújabbban készült kifejtése itt olvasható: UŐ, What Is a Scholarly Digital Edition? = Digital Scholarly Editing: Theories and Practices, ed. by Matthew James DRISCOLL, Elena PIERAZZO, Digital Humanities Series, 4, Open Book Publishers, 2016. [http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch2.xhtml#\\_idTextAnchor009](http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch2.xhtml#_idTextAnchor009) 2017. 03. 10.
- <sup>4</sup> SAHLE, What Is a Scholarly Digital Edition?, 31 (PDF-verzió).
- <sup>5</sup> HORVÁTH, Egy műfaj halála. „[N]em hiszek a szövegek digitalizálható voltában, hanem úgy tartom, hogy minden betűírás évezredek óta eleve digitális, és a szövegdigitalizálás nem egyéb, mint a szövegnek egy másik halmazba való, kölcsönösen egyértelmű leképezése, magyarul: pontos másolás.” A digitalizálás jel-jel megfeleltetésként való értelmezése azonban nem eléggé pontos: helyesebb lenne jel-szám megfeleltetésre korlátozni értelmét (ez még korántsem elfordulás az évezredek történelmi tapasztalattól).
- <sup>6</sup> Hálózati kritikai kiadássorozat (Online Critical Editions), sorozatszerk. HORVÁTH Iván, CHER–BIÖP–Gépeskönyv. A munkacsoport első webes publikációja az 1993–1994 között elkészült Balassakódex forráskiadás volt. Részletek a honlapjukon: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/index/>.
- <sup>7</sup> Kenneth M. PRICE, Edition, Project, Database, Archive, Thematic Research Collection: What's in a Name? Digital Humanities Quarterly, 2009, 3/3. <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000053/000053.html> 2017. 03. 10.
- <sup>8</sup> A Textológiai Munkabizottság öt típusát nevezi meg: 1) kritikai kiadás; 2) forráskiadás; 3) genetikus kiadás; 4) elektronikus kiadás + népszerű kiadás. Lásd: Alapelvek..., i. m.
- <sup>9</sup> A formátumokhoz lásd: Media Types, IANA, utolsó frissítés: 2016. 12. 07. <http://www.iana.org/assignments/media-types/media-types.xhtml> 2017. 03. 10. W3C Standards: <https://www.w3.org/TR/tr-technology-stds>.
- <sup>10</sup> Ennek áttekintését lásd: Tara ADREWS, The Third Way: Philology and Critical Edition in the Digital Age, KU Leuven, 2011. [https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/35230/4/2/variants\\_postprint.pdf](https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/35230/4/2/variants_postprint.pdf) 2017. 03. 10.; Magdalena TURSKA, James CUMMINGS, Sebastian RAHTZ, Challenging the Myth of Presentation in Digital Editions = Journal of the Text Encoding Initiative, 2016. <https://doi.org/10.4000/jtei.1453>.
- <sup>11</sup> PIERAZZO, 198.
- <sup>12</sup> A problémákat jól összefoglalja: Roberto Roselli DEL TURCO, The Battle We Forgot to Fight: Should We Make a Case for Digital Editions? = Digital Scholarly Editing: Theories and Practices. [http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch12.xhtml#\\_idTextAnchor029](http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch12.xhtml#_idTextAnchor029) 2017. 03. 10.
- <sup>13</sup> A plurális szövegfogalomhoz lásd: Bernard CERQUIGLINI, In the Praise of the Variant, trans. by Betsy Wing, Baltimore, London, Johns Hopkins University Press, 1999.; HORVÁTH Iván, Szöveg = 2000, 1994/11, 42–53.; UŐ, A hálózati kultúra fenomenológiája, Gépeskönyv, 2001. <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/thi2.html> 2017. 03. 10. Ebben a szellemben készült továbbá a régi magyar versek repertórium is: Répertoire de La Poésie Hongroise Ancienne I–II, dir. Iván HORVÁTH, Paris, Le Nouvel Objet, 1992. Hálózati kiadás: Ua., 4.0 verzió, <http://rpha.oszk.hu/> 2017. 03. 10.
- <sup>14</sup> Steven J. DeROSE et al., What Is Text, Really? = Journal of Computing in Higher Education, 1990, 1.3, 3–26. Az OHCO-modellhez és verzióhoz lásd még: Allen RENEAR, Elli MYLONAS, David DURAND, Refining Our Notion of What Text Really Is, 1993. <http://cds.library.brown.edu/resources/stg/monographs/ohco.html#sec13> 2017. 03. 10. Filológiatörténeti áttekintés: LABÁDI Gergely, A filológiai tudás formái = Textológia, Filológia, Értelmezés: Klasszikus Magyar Irodalom, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 55, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 173–90. ISBN 978 963 318 468 4
- <sup>15</sup> Marilyn DEEGAN, Electronic Textual Editing: Collection and Preservation of an Electronic Edition = Electronic Textual Editing, Preview, TEI Consortium, 2007. [http://www.tei-c.org/About/Archive\\_new/ETE/Preview/mcgovern.xml](http://www.tei-c.org/About/Archive_new/ETE/Preview/mcgovern.xml)

- ], Par. 13. A linkek a statikus tartalmakban, pl. PDF dokumentumokban is komoly problémákat okoznak: tudományos publikációk hivatkozásai egyre nagyobb számban tartalmazznak linkeket, s ezek több mint fele jellemzően 1-2 éven belül elévül.
- <sup>16</sup> Dirk VAN HULLE, Mark NIXON, *Editorial Principles and Practice* = Samuel Beckett: Digital Manuscript Project, 2016. <http://www.beckettarchive.org/editorial.jsp> 2017. 03. 10.
- <sup>17</sup> Edward VANHOUE, 5. *Defining Electronic Editions: A Historical and Functional Perspective* = Text and Genre in Reconstruction: Effects of Digitalization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions, ed. by Willard McCARTY, Digital Humanities Series, 1, Cambridge, Open Book Publishers, 2013. <<http://books.openedition.org/obp/654> Par. 45. 2017. 03. 10.
- <sup>18</sup> Peter ROBINSON, *Toward a Theory of Digital Editions* = Variants, 2013/10, 105–32.
- <sup>19</sup> A leírást és aggregálást A Tett c. folyóirat teljes anyagán végezték el. A DigiPhil továbbá intézményen kívüli projektek metaadatainak előállításával és aggregálásával is elkezdett foglalkozni: a debreceni Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport Gyöngyössi János-kiadásával. PALKÓ Gábor, Mit jelent a digitális filológia a szemantikus web korában?, *Magyar Tudomány*, 2016/11, 1316–1322.
- <sup>20</sup> DEBRECZENI Attila, *Kritikai kiadás papíron és képernyőn* = Textológia, Filológia, Értelmezés, i. m., 26–42, 27.
- <sup>21</sup> *Elektronikus kiadások, Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport.* <http://textologia.unideb.hu/elektronikus-kiadasok/> 2017. 03. 10.
- <sup>22</sup> „Kötelező részek: Kísérő tanulmány, amely megadja a szövegforrások lelőhelyeit, bibliográfiai adatait, kezelhetőségük körülményeit és folyamatát, ismerteti a közlés elveit, a kiadás felépítését, jelölőnyelvi struktúráját és linkrendszerét a lehetséges részletességgel.” *Alapelvek...*, i. m., 2. (Kiemelés tőlem: M. Sz.)
- <sup>23</sup> *Textológiai-, filológiai adatbázisok.* <http://deba.unideb.hu/deba/irodalom/irodalom.php> 2017. 03. 10.
- <sup>24</sup> Patrick SAHLE, *A Catalog of Digital Scholarly Editions*, v 3.0, 2008ff, utolsó módosítás: 2016. 12. 30. <http://www.digitale-edition.de/>
- <sup>25</sup> Greta FRANZINI, *Catalogue of Digital Editions*, GitHub, 2016ff, utolsó módosítás: 2017. 02. 28. [https://github.com/gfranzini/digEds\\_cat](https://github.com/gfranzini/digEds_cat)
- <sup>26</sup> LATZKOVITS Miklós, *Inscriptiones Alborum Amicorum*, 2003-2017. <https://doi.org/10.14232/iaa>
- <sup>27</sup> Greta FRANZINI, Melissa TERRAS, Simon MAHONY, 9. *A Catalogue of Digital Editions* = Digital Scholarly Editing, i. m. [http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch9.xhtml#\\_idTextAnchor023](http://www.openbookpublishers.com/htmlreader/978-1-78374-238-7/ch9.xhtml#_idTextAnchor023) 2017. 03. 10.
- <sup>28</sup> Hasonló célokat említ Patrick Sahle is 2016-os tanulmányában: „My own catalogue of scholarly digital editions is an attempt to supply some empirical data for the ongoing methodological debate.” SAHLE, *What Is a Scholarly Digital Edition?*, i. m., 38 (PDF-verzió).
- <sup>29</sup> TEI SIG on Libraries, *Best Practices for TEI in Libraries*, ed. by Kevin HAEKINS, Michelle DALMAU, Sid BAUMAN, TEI Consortium, 2011. <http://www.tei-c.org/SIG/Libraries/teiinlibraries/main-driver.html> 4.1.6. fejezet.
- <sup>30</sup> <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/MOKKAZ0003749201> A továbbiakban a cím után zárójelben a rekord létrehozó intézményét, ill. létrehozásának dátumát tüntetem fel.
- <sup>31</sup> *Névjegy* = Kosztolányi Dezső: Édes Anna, szerk. VERES András, Gépeskönyv, 2001–2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kd/edesanna/nev.html> 2017. 03. 10.
- <sup>32</sup> <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/MOKKAZ0003749200>
- <sup>33</sup> <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/MOKKAZ0003749188>
- <sup>34</sup> *Névjegy* = Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, v 2.0, szerk. HORVÁTH Iván, TÓTH Tünde, Gépeskönyv, 2002. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/inevjegy.htm> 2017. 03. 10.
- <sup>35</sup> <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/MOKKAZ0003749211>
- <sup>36</sup> *Névjegy* = *Effectus Amoris*, hálózati kritikai kiadás, szerk. Szegedi Béla, Gépeskönyv, 1998–1999. <http://magyar-irodalom.elte.hu/effectus/masodik/1nevj.htm> 2017. 03. 10.
- <sup>37</sup> <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/bibMOK01389253>
- <sup>38</sup> Rimay János verseinek fragmentumai, szerk. TÓTH Tünde, Gépeskönyv, 1999–2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/rimay/itart.htm> 2017. 03. 10.
- <sup>39</sup> Rimay János ifjúkori versgyűjteménye, szerk. TÓTH Tünde, HORVÁTH Viktor, ELTE BIÖP–Bibliopolisz, 2007. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/rimay-janos-ifjukori/adatok.html> 2017. 03. 10.

- 40 <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/bibMOK02137721>
- 41 <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/bibMOK02417243>
- 42 <http://mokka.hu/web/guest/record/-/record/bibMOK02130698>
- 43 TEI Tools, Stylesheets. [http://www.tei-c.org/Tools/#body.1\\_div.2](http://www.tei-c.org/Tools/#body.1_div.2) 2017. 03. 10.
- 44 Turska, Cummings, Rahtz, i. m., Par. 9.
- 45 22 Documentation Elements = P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange, The TEI Guidelines, 2016. <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/TD.html> 2017. 03. 10.
- 46 Beszámoló a projektről: Magdalena TURSKA, Seeking the SIMPLicity..., DiXiT, 2015. <https://dixit.hypotheses.org/550> Prezentáció a TEI Simple-ről: James CUMMINGS, A Processing Model for TEI Simple, Prezi.com, 2015. <https://prezi.com/bqi3bsaiecrz/a-processing-model-for-tei-simple/> 2017. 03. 10.
- 47 HORVÁTH Iván, Számítógép és irodalomtudomány = Alföld, 2010/3, 9–28.
- 48 Joris VAN ZUNDERT, Peter BOOT, The Digital Edition 2.0 and the Digital Library: Services, Not Resources = Bibliothek and Wissenschaft, 2011 (44), 141–152. Megjegyzendő, hogy számos projekt használja a néhány elérhető online vagy asztali alkalmazások valamelyikét (pl. TextGrid, CollateX, Versioning Machine, Pundit), s a tanulmány megjelenése óta sorra készülnek el az egyetemi kutatói platformok, részint ezen igények kielégítésére.
- 49 Vö. Peter ROBINSON, Why Digital Humanists Should Get out of Textual Scholarship. And If They Don't, Why We Textual Scholars Should Throw Them Out., 2013. <http://scholarlydigitaledge.blogspot.com/2013/07/why-digital-humanists-should-get-out-of.html> 2017. 03. 10. A projektek izoláltságát, „silósodását” felismerve kezdett közös infrastruktúra tervezésébe: George BUCHANAN and Kirsti BOHATA, Digital Libraries of Scholarly Editions, a DH2010: Digital Libraries of Scholarly Editions (King's College London, 2010) konferencián elhangzott előadás absztraktja. <http://dh2010.cch.kcl.ac.uk/academic-programme/abstracts/papers/html/ab-814.html> 2017. 03. 10.
- 50 Demystifying born digital, OCLC Reports, 2010–2014. <http://www.oclc.org/research/themes/research-collections/borndigital.html> 2017. 03. 10.
- 51 „Definition: Born-digital resources are items created and managed in digital form.” Ricky ERWAY, Defining “Born Digital”, OCLC Online Computer Library Center, 2010, 1. <http://www.oclc.org/content/dam/research/activities/hiddencollections/borndigital.pdf>
- 52 Gabriela REDWINE et al., Born Digital: Guidance for Donors, Dealers, and Archival Repositories, Washington DC, Council on Library and Information Resources, 2013. <https://www.clir.org/pubs/reports/pub159/pub159.pdf> 2017. 03. 10.
- 53 Digital Preservation Handbook, 2nd Edition, Digital Preservation Coalition, 2015. <http://handbook.dpconline.org/> 2017. 03. 10. Ricky ERWAY, You've Got to Walk Before You Can Run: First Steps for Managing Born-Digital Content Received on Physical Media, OCLC, 2012. <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2012/2012-06.pdf> 2017. 03. 10.
- 54 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról. [http://www.oszk.hu/sites/default/files/Kotelespeldany\\_rendelet.pdf](http://www.oszk.hu/sites/default/files/Kotelespeldany_rendelet.pdf) 2017. 03. 10.
- 55 Az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Filológia Projektje (melynek gyakornokként résztvevője voltam) is foglalkozik hálózati kritikai kiadások és irodalomtörténeti adatbázisok megőrzésével. A régi magyar versek repertóriumát (<https://rpha.oszk.hu/>) a könyvtár átvette, szövegkiadások szerkesztésére azonban eddig nem került sor.
- 56 John Smithies, a King's Digital Lab (King's College London) vezetőjének emailés közlése nyomán. Lásd még PIERAZZO, 187.
- 57 A TEI és a szemantikus web technológiák kapcsolatahoz lásd: Øyvind EIDE, Ontologies, Data Modeling, and TEI = Journal of the Text Encoding Initiative, 2014. <https://doi.org/10.4000/jtei.1191>

Beérkezett: 2017. IV. 24-én.



**Maróthy Szilvia**

az ELTE BTK ITDI

A magyar barokk doktori program  
hallgatója.

E-mail: [mthy.szilvi@gmail.com](mailto:mthy.szilvi@gmail.com)